

Гинка ПЕНАКОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Велико Търново, България

g.penakova@ts.uni-vt.bg

ЗАГЛАВИЯТА НА УЧЕБНИ ЕДИНИЦИ И РАЗДЕЛИ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО АНГЛИЙСКИ ЕЗИК НА СИСТЕМАТА LIFE

Ginka PENAKOVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

g.penakova@ts.uni-vt.bg

UNIT AND SECTION HEADINGS IN ENGLISH TEXTBOOKS (LIFE SERIES)

The paper discusses unit and section headings in LIFE (a series of English textbooks for foreign learners). It focuses on the functions, meaning and structure of headings. The findings of the study are related to the fact that headings combine the representative function of language with some of the other functions of language; their meaning can be literal, metaphorical or idiomatic; the complexity of their structure varies from noun phrases and non-finite structures to sentences of manipulated word order. Creatively used, headings stimulate the development of learners' linguistic and communicative competences.

Keywords: metafunctions of language, functions of child language, functions of headings, structure of headings.

1. Увод

Учебните ресурси, прилагани в практиката на чуждоезиковото обучение включват учебника като основен компонент. Учебникът предоставя дидактически материали и в същото време представлява „основният източник на контакт, който обучаваните имат с езика“ (Richards 2001). Иначе казано, „учебникът е посредник между езика и обучавания“ (Guthrie 1981). Ефективността на учебния процес в голяма степен зависи от възможността за взаимодействие между обучавания и учебника.

В тази връзка авторите на учебници си поставят ясни цели, съответстващи на нуждите, интересите и очакванията на обучаваните; включват разноо-

бразие от материали, поднесени привлекателно във визуален план. Основен фактор при представянето на учебното съдържание се явява структурирането на учебника. Структурирането се реализира в раздели и добива релефност чрез заглавията на разделите, което придава ключова функция на заглавията. Именно това **мотивиращ** избора на темата в настоящото изследване.

Предмет на изследването са езиковите средства, чрез които се реализират специфичните функции на заглавията. **Обект на изследването** е учебната система LIFE на National Geographic Learning, която е предназначена за ученици в гимназиален курс, както и за възрастни. Системата е разработена в шест учебника (плюс работно помагало към учебника), като всеки покрива едно ниво на Европейската езикова рамка. Учебната система е ориентирана към чуждестранни курсисти. Издателите на учебната система изтъкват като основни цели „изграждането на интегрирани умения“, така че обучаваните „да комуникират ефективно в глобалния свят“, както и развиването на „критическо мислене“ и уменията на обучаваните „да изследват връзката между учебното съдържание и своя живот“ (NGL Life/ <https://ngllife.com>). Учебниците са богато илюстрирани със снимков материал от фонда на National Geographic. **Целта** на изследването е да се разкрие функционалната, формалната и честотната характеристика на заглавията на учебни единици и раздели. Отправна точка на изследването са следните **хипотези**:

– Предвид това, че информативната, експресивната и апелативната функция на езика обикновено се реализират едновременно, заглавието трябва да постигне информиране за темата/речевия акт; събуждане на интерес; подтикване на обучавания към активно отношение и към употреба на представената структура.

– Структурата на заглавията следва нивото на овладяване на езиковата система, а семантиката на заглавията отразява функциите, свързани с етапите в развитието на речта. При това, едно заглавие може да реализира комбинация от функции.

2. Учебната система LIFE

Специфична особеност на езика в учебниците е това, че той се характеризира с мултифункционалност: „чрез него се представят различни аспекти на света“, като в същото време езикът „изгражда социални теми и връзки между тях“ (Klerides 2010). Всеки тип учебник представлява „многопластова медия, интердискурсивно поле и мултифункционален домейн“ (2010). Погледната в тази светлина, учебната система LIFE представя наред с материалите, свързани със структурата на езика също и богата информация, свързана с физическата и икономическата география, история, социални практики и иновативни решения на проблеми от живота, културни традиции и тенденции. На фокус е създаването както на лингвистична, така и на комуникативна компетентност. Този подход поставя езиковите функции в социален контекст.

Разработените в учебната система материали съответстват на принципите, предложени от Д. Нунан (Nunan 1988): материалите са автентични и на-

сочват вниманието на обучаваните към формалния аспект на езика; стимулират интерактивност и насърчават прилагането на езиковите умения в реалния свят; спомагат за развитието на умения за учене.

Всеки учебник на системата LIFE е разделен на 12 учебни единици, а всяка единица се състои от раздели. Разделите са посветени на основните компоненти на езика (grammar, vocabulary, pronunciation) и на езиковите умения (reading, listening, writing, speaking). Знанията, представени в разделите Grammar и Vocabulary са включени в практическа работа, свързана с комуникативните функции на езика в реална житейска ситуация (Real life function). Всички раздели са тематично свързани, което осигурява естествена приемственост и непрекъснатост в хода на учебния процес. Освен това в учебната система се прилагат елементи на СЕИО – Съдържателно-езиково интегрирано обучение (CLIL – Content and Language Integrated Learning). „СЕИО е двойно фокусиран подход... който включва развитието на социални, културни, лингвистични, познавателни и други умения, които улесняват възприемането на съдържанието и езика (Съдържателно-езиково интегрирано обучение)“.

Във връзка с целите и методите, прилагани в учебната система LIFE в учебниците от ниво А2 нагоре е включен и раздел Критическо мислене (Critical thinking). Задачите в този раздел са насочени към развиването на умения, свързани с откриването на ключова информация, разграничаването на факти от субективно мнение, структурирането на аргументи и контрааргументи, идентифицирането на изразните средства за постигането на кохезия и кохерентност на текста, резюмиране на текст и др.

За разграничаване наименованията на езиковите компоненти и умения от конкретните теми и дейности е приложен цветови контраст: наименованията на компонентите и уменията са отпечатани в червено, а тези на дейностите и темите – в черно. Заглавията на учебните единици и разделите също са в черен цвят.

3. Седем функции на детския език

Изучавайки развитието на детската реч, М. Халидей дефинира седем функции, които имат **мотивираща роля** при усвояването на езика, тъй като дават възможност за удовлетворяване на различните нужди на децата (Halliday 1975). Логично е тези функции да мотивират и хората, изучаващи чужд език, тъй като те са свързани с универсални човешки потребности:

Instrumental (инструментална) – изразяване на физически нужди

Regulatory (регулаторна) – въздействие върху поведението на околните

Interactional (интеракционна) – формиране на взаимоотношения с околните хора

Personal (персонална) – изразяване на чувства и мнения

Heuristic (евристична) – търсене на знания за обкръжаващата среда

Imaginative (на въображението) – пресъздаване на въображаема обкръжаваща среда

Representational (репрезентативна) – представяне на информация

Учебното съдържание на чуждоезиковия курс е ориентирано към практически цели и е насочено към удовлетворяване на общочовешки потребности. Поради това заглавията на учебни единици и раздели отразяват седемте функции, мотивиращи усвояването на езика.

4. Метафункции на езика, отразени в заглавията

Научните изследвания доказват, че заглавията оказват влияние върху разбирането на текста и върху паметта посредством три механизма: чрез акцентирание на определени теми заглавията дават информация, която ориентира разбирането на текста; чрез създаването на контекст заглавията активират фоновите знания на обучавания по темата, които са необходими за интерпретирането на текста; чрез обозначаване на организацията на текста заглавията водят до по-добро запомняне на тази организация, както и на цялостния текст (Remarie, Lorch, Pery-Woodley 2012). Освен фоновите знания по темата, заглавията носят информация за сферата на културни препратки. Те представляват предизвикателство към читателя „за разпознаване на сферата, алюзиите и проблемите”, като „разчитат на културни познания, репрезентации и модели на реалността, които са широко разпространени в обществото” (Develotte, Rechniewski 2001).

Изследванията на заглавия поставят акцент върху тяхното многообразие, връзката им с озаглавявания текст и взаимовръзките между заглавията в рамките на един текст. Заглавията варират както по отношение на своите визуални характеристики, така и на информационния си заряд. Хо-Дак и съавтори описват три типа заглавия, които ние илюстрираме с примери от учебната система LIFE. Част от заглавията само назовават референта на текста, като по този начин създават контекст за интегриране на информацията, представена в текста (Changing Greenland). Други заглавия експлицират разсъждения по текста (A world of its own). Трета група заглавия изнасят информация, която се повтаря в уводното изречение на параграфа, като по този начин създават по-добри условия за запомняне на съдържанието (A disappointed customer – това заглавие перифразира първото изречение на писмено оплакване: I am writing to express my dissatisfaction with my stay at the Victoria Arms Hotel on 12th April) (Ho-Dac, Jacques, Rebeyrolle 2004). Посочените автори подхождат към вариативността на заглавията, основавайки се на трите метафункции на езика, които организират езиковите ресурси (Halliday 1985). Авторите интерпретират връзката между метафункциите на езика и заглавията по следния начин:

Ideational – Функцията се проявява в заглавия, които съдържат изрази, отнасящи се до обекти и явления от реалния свят:

Steel drums; Online shopping

Interpersonal – Функцията е характерна за заглавия, формулирани така, че да завладеят интереса на читателя. Тук попадат заглавията, които съдържат игра на думи:

Slow food; The king herself; Slow food

Textual – Функцията се свързва със създаването на текста и е присъща на всички заглавия, тъй като те визуално разделят текста и обозначават неговата организация (Хо – Дак 2004).

5. Анализ на корпуса

5.1. Учебникът за ниво А1

Анализът обхваща всички заглавия на учебни единици и раздели в този учебник, което позволява да се направи и честотно описание на заглавията.

Заглавията на учебни единици се характеризират с една присъща на всички заглавия особеност – те целят постигането на ефективност чрез краткост; 11 от общо 12 заглавия на учебни единици представляват еднокомпонентни именни фрази, изградени само от съществително име опора. В 7 от заглавията са използвани броими абстрактни съществителни имена в множествено число. В 4 заглавия има абстрактни съществителни имена – 2 неброими и 2 броими в множествено число. Употребата на нечленувани броими съществителни имена в множествено число и на нечленувани неброими съществителни имена се свързва с идеята за обобщеност на изказа (generic reference). В 1 заглавие броимо съществително име в единствено число е членувано с граматическия определител **the** (the weekend), където значението е свързано с определен период от седмичния цикъл, т.е. отново представлява случай на обобщеност на изказа (generic reference). В 5 заглавия неброимо събирателно съществително име и броими съществителни имена в множествено число са членувани с граматическия определител **the** за означаване на референти, които са участници в конкретни ситуации (specific reference).

В едно от заглавията именната фраза включва разширение – прилагателно име: Different lives. Чрез прилагателното име очакванията на обучавания се ориентират към различие в рутината и обичаите на различни народи. Прилагателното име конкретизира идеята за множественост на съществителното име в множествено число не в количествена посока, а в посока на разновидности.

Както се вижда от граматическата структура на заглавията на учебни единици, те именува темата най-общо.

Заглавията на **разделите Reading** конкретизират различни аспекти на темата и се характеризират с по-сложна структура. От общо 36 заглавия тук, само 3 заглавия са еднокомпонентни именни фрази, 21 са именни фрази с разширение; 5 са групи думи, свързани със съюза **and**; 6 заглавия са предложни фрази, а едно заглавие е изречение.

Трите еднокомпонентни именни фрази съдържат нечленувано броимо съществително име в множествено число: Celebrations; Explorers; Heroes (generic reference).

От именните фрази с разширение, 7 съдържат броими съществителни имена в единствено число – в 3 фрази съществителните са придружени от притежателното местоимение **my**, което насочва вниманието към личен опит: My top ten photos; My holiday; My favourite things. В 4 фрази съществителните са

членувани с неопределителния член **a**, което означава разновидност: A great place for a weekend; A different kind of weekend; A Mongolian family; A typical day. В 5 заглавия неброимо събирателно съществително име, броимо съществително име в множествено число и броими съществителни имена в единствено число са членувани с граматическия определител **the** за означаване на референти, които са участници в конкретни ситуации (specific reference): The Sami people; The people of the reindeer; The elephants of Samburu; The space race; The mystery of Otzi the Iceman.

Четири от именните фрази съдържат препозитивно разширение – прилагателно име, което означава разновидност: Unusual families; Solar ovens; A different kind of weekend; A typical day. Други 5 фрази съдържат препозитивно разширение – съществително име: Tourist information; Time zone; School life; Travel essentials; A holiday quiz. Една именна фраза съдържа разширение – числително редно: The first Americans. Една фраза включва като разширение прилагателното име next: Next weekend. Девет именни фрази са изградени от опорна именна фраза и предложна фраза: Adventures in action; A passion for vegetables; A year in British Columbia, Canada; Cats in crisis; The people of the reindeer; The elephants of Samburu; The Mystery of Otzi the Iceman; Perfumes from Madagascar; Saturday morning in Sao Tome. Една фраза съдържа разширение инфинитив: Places to stay, а една именна фраза съдържа разширение герундий: Discovering Madagascar.

Три от групите съществителни имена са изградени от две нечленувани броими съществителни имена в множествено число, свързани със съюза **and**: People and places; Robots and people; Day and night. Една група включва абстрактно неброимо съществително име и лично местоимение: Technology and me. Една група съдържа две прилагателни имена, отнасящи се за хора: Young and old.

Шест заглавия на раздели представляват предложни фрази, които съдържат съществителни имена с пространствено значение (4 конкретни съществителни: In the city; Across a continent; At the market; едно абстрактно съществително: At home и едно географско име: Along the Inca Road), а едното заглавие представлява метафоричен израз с две абстрактни съществителни имена: In love with speed.

Разделите, в които са представени **комуникативните функции** са обособени под името Real life functions. Това ориентира обучаваните към приложимостта на знанията в реални комуникативни ситуации. От 12 раздела само един е озаглавен с именна фраза: At the hotel. Това заглавие предполага цялата палитра от разговорни ситуации, които може да бъдат обобщени с изразяването на молба/изискване (request). Заглавията на останалите 12 раздела представляват изречения, типични за репертоара на дадените комуникативни ситуации. 4 от заглавията са въпросителни изречения – 2 изречения с въпросителна дума: How much is it?, What's the matter? и 2 изречения без въпросителна дума:

Did you have a good time?, Would you like a brochure? 1 заглавие представлява възклицателно изречение: Congratulations! 2 заглавия съдържат думата please, която е маркер за учтивост. 4 заглавия са съобщителни изречения. 2 от тях изразяват емоция или отношение: Nice to meet you; I'm sorry. 1 заглавие изразява предложение: Let's play table tennis. 1 заглавие представлява изречение, което придружава жеста на предоставяне на нещо, свързано с изисквана услуга: Here are your keys.

Заглавията на разделите **Writing** отразяват представяния жанр чрез резюмираща фраза или чрез присъщи на жанра изречения, което създава интерес и спомага за трайното възприемане на информацията. 7 от заглавията са именни фрази: My ID (представяне на лични данни); Contact details (попълване на формуляр); A fantastic film (филмова рецензия); Photography club members (профил); My new job (имейл); A great place for a weekend (съвет към пътешественици); Childhood memories (блог). 5 заглавия са част от репертоара на съответния жанр. От тях 4 заглавия са изречения: See you soon (пощенска картичка); Can you help me? (имейл); Thank you (имейл); Join us for lunch (покана), а 1 от заглавията е именна фраза: Best wishes (поздравителна картичка).

Заглавията на разделите **Listening** и **Speaking** са инструкции към задачите и представляват императивни изречения:

Listen to an interview with Steve. Tick the questions you hear.

Prepare questions for a food survey.

5.2. Учебниците за по-високи нива

С развитието на основните езикови умения и с натрупването на знания по различните езикови компоненти, обучаваните придобиват опит и увереност. Изхождайки от това, авторите предлагат в учебниците за по-високи нива нови предизвикателства към обучаваните: заглавията имат все по-сложна структура и провокират очаквания, интерес и лична реакция, като насочват мислите на обучаваните към пречупване на представените факти и на проблемите с предложените към тях решения през личния им житейски опит. Наблюденията върху корпуса показват следните езикови особености:

Именни фрази с препозитивно разширение съществително име:

Animal migration; The seed vault.

Манипулиране структурата на изречението с цел изнасянето на ключовата в семантичен план дума в тематична позиция, което я превръща във фокус на изказването. Това се постига с различни езикови средства:

– Често прилагане на номинализация, при което използването на герундий води до сбит изказ с фокус върху глаголната ситуация без пространствено-временни характеристики:

Changing your life; Eating insects; Spreading the news; Applying for a job

– Съществува формален паралел между този тип конструкция и конструкцията, при която герундият представлява разширение на именна фраза:

Disappearing voices

Този паралел представлява предизвикателство към компетентността на обучаваните.

– Изпускане на граматическите определители, което поставя акцент върху пълнозначните лексикални единици:

History of film; X-ray photographer

– Безглаголни паралелни структури с имплицитна причинно-следствена връзка:

Big cities, big problems

– Елипса на подлог и сказуемо в главно изречение с прилагателно име за оценка, в резултат на което се получава сложна фраза с опора прилагателно име, което става отправна точка на алогично твърдение:

Cruel to be kind

– Срещат се и заглавия, които представляват изречения с обстоятелствено пояснение в начална позиция, а главните части на изречението са елиптирани:

And finally...; Once upon a time...

Заглавия с подобна структура оставят на мисълта на обучаваните да възстанови изпуснатите елементи, като същевременно събуждат любопитството им и ги подтикват да прочетат текста, за да потвърдят или отхвърлят своите предположения и нагласи. Конкретните примери будят асоциации с приказния жанр.

– Елипса на подлог и сказуемо, при което се получава едносъставно изречение:

Sustainable development? The right decision? 100% identical? A cashless world?

– Елипса на подлог, сказуемо и непряко допълнение, което подчертава комуникативната значимост на оставащото пряко допълнение:

Two teas, please!

– Едносъставни изречения, които изразяват нужди, емоции или оценка на реална ситуация:

Help! Thanks! What a disaster!

– Императивни изречения, които имат за цел регулиране поведението на адресата:

Don't do it yourself!

– Двусъставни съобщителни изречения, показващи лично мнение и предложение:

It looks amazing. This is what I propose.

– Двусъставни изречения с инверсия, породена от дислокация на наречие:

Here is your key!

Алтернативни и реторични въпроси, чиято цел е да подтикнат обучавания към размисъл и формиране на лично мнение:

In fashion or for life? (алтернативен) Should I go there? (реторичен)

Въпросителни изречения, които поставят проблема, разглеждан в текста:

How well can you remember?

Друг похват е построяването на **изречения, изградени от едносрични думи** с цел постигане динамизъм на изказа:

How well do you sleep?

Такива въпроси в 1-во лице създават нагласа, че обучаваните ще намерят отговор, който ще ги ориентира в реални житейски ситуации:

What do I do next?

Конструкции с въпросителна дума, които представляват **подчинено допълнително изречение към елиптирано главно изречение**:

Who is a clever bird, then?

И тук целта е да се провокира интереса на обучаваните чрез създаването на озадачаващ изказ. Същевременно заглавието съдържа метафоричния израз **a clever bird**. Това е заглавие на статия, която представя експерименти за оценка на интелекта на папагали. Тълкувано на фона на съдържанието, заглавието добива и буквален смисъл, т.е. стигаме до двусмислица, което е част от играта на думи. Заглавията, изградени върху игра на думи предполагат това, читателите да имат нужните културологични знания и езикова подготовка, за да интерпретират смисъла: В една остаряла употреба думата **bird** означава определен тип човек – *She is a tough old bird* (Macmillan 2002). В друг план прилагателното *clever* се свързва със значението *good at achieving what you want, especially by using unusual or slightly dishonest methods* (Macmillan 2002). Същевременно бухалът (owl) е символ на мъдростта в английския начин на мислене. Очевидно в това заглавие играта на думи буди многопластово тълкуване и създава подчертани очаквания от предложената в учебника статия.

Други изразни средства, приложени в заглавията с цел провокиране интереса на обучаваните са:

Идиоми:

A close shave; Saving for a rainy day.

Неологизми:

Staycation; Voluntourism.

Изрази, които съдържат **логически абсурд**:

The king herself.

Изводи

Извършеният анализ на заглавията в учебната система LIFE позволява да бъдат направени следните изводи относно структурата, значението и функциите на заглавията:

1. Структурата на заглавията варира по сложност, като започва от именни фрази, минава през нелични глаголни конструкции и стига до изреченски

структури с различна степен на сложност. Най-често структурата на заглавието е свързана с граматическата тема на раздела.

2. Значението на заглавията е буквално, метафорично или идиоматично.

3. Заглавията на **учебните единици** най-често отразяват единствено репрезентативната функция на езика. В заглавията на **раздели, свързани с речевите актове** репрезентативната функция се комбинира с инструментална, регулаторна, интеракционна, персонална, евристична или тази на въображението. Всички заглавия са ориентирани към репрезентативна функция, тъй като въвеждат темата/речевия акт. Тази функция се комбинира с някои от останалите, за да може заглавието да конкретизира потребностите на говорещото лице, които ще се удовлетворят чрез използването на езиковите изрази в сферата на темата или в рамките на съответния речеви акт.

Заклучение

Заглавията сами по себе си представляват богат езиков извор. Тяхната прецизна и креативна употреба предлага неизчерпаеми възможности за мотивиране на изучаващите чуждия език и осигурява постигането на лингвистична и комуникативна компетентност.

ЛИТЕРАТУРА

Съдържателно-езиково интегрирано обучение. Съдържателно-езиково интегрирано обучение (CLIL: Content and Language Integrated Learning) Превод: Н. Вичева, Н. Иванова. http://itsredstva.blogspot.com/p/blog-page_19.html **Sadarzhatelno-ezikovo integrirano obuchenie** (CLIL: Content and Language Integrated Learning) Prevod: N. Vicheva, N. Ivanova http://itsredstva.blogspot.com/p/blog-page_19.html (1.9.2019)

Develotte, Rechniewski 2001: Develotte, C., Rechniewski, E. *Discourse Analysis of Newspaper Headlines: a Methodological Framework for Research into National Representations*, https://www.researchgate.net/publication/316282294_Discourse_analysis_of_newspaper_headlines_a_methodological_framework_for_research_into_national_representations (1.9.2019)

Guthrie 1981: Guthrie, John T. Forms and Functions of Textbooks. // *Journal of Reading*, vol.24, 6 (March, 1981), 554-556.

Halliday 1975: Halliday, M.A.K. *Studies in Child Language Development*, 1975 . (1.9.2019)

Halliday 1985: Halliday, M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold Publishers Ltd.

Ho-Dac, Jacques, Rebeyrolle 2004: Ho-Dac, L. M., Jacques, M. P., Rebeyrolle, J. *Sur la fonction discursive des titres*. https://www.researchgate.net/publication/229012012_Sur_la_fonction_discursive_des_titres (1.9.2019)

Klerides 2010: Klerides, E. *Imagining the Textbook: Textbooks as Discourse and Genre*. // *Journal of Educational Media, Memory and Society*, 2010.

LIFE 2014: *National Geographic Learning as part of Cengage Learning* ISBN 978-1-133-31731-9.

Macmillan 2002: *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. First edition, London: Macmillan Education ISBN 978-0-3339-6672-3.

NGL Life/ <https://ngllife.com>. (1.9.2019)

Nunan 1988: Nunan, D. *Principles for Designing Language Teaching Materials*. Guidelines, 10, 1 – 24.

Remarie, Lorch Jr, Pery-Woodley 2012: Remarie, J., Lorch Jr, R.F., Pery-Woodley, M.P. *Multidisciplinary Perspectives on Signaling Text Organization*. <http://discours.revues.org>

Richards 2001: Richards, J. C. *The Role of Textbooks in a Language Program*. <https://www.professorjackrichards.com/wp-content/uploads/role-of-textbooks.pdf>. (1.9.2019)